

ЛИСТУВАННЯ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА ЯК ПЕРШОДЖЕРЕЛО ДЛЯ ЙОГО ЖИТТЄПISY (60-і – початок 70-х рр. XIX ст.)

Листування Сидора Воробкевича як першоджерело для його життєпису (60-і – початок 70-х рр. XIX ст.).

Епістолярна спадщина С. Воробкевича є одним з основних джерел для вивчення й пізнання його життєпису, насамперед раннього періоду творчої діяльності, коли відбувався процес формування його світогляду та художньо-естетичної концепції (60-70-і рр. XIX ст.).

Ключові слова: Буковина, Галичина, усна народна творчість, „Галичанин”, „Руслан”, Барвінський Олександр, Барвінський Осип, Головацький Яків, Маковей Осип, Тянячкевич Данило.

Петр Никоненко. Переписка Сидора Воробкевича как первоисточник для его жизнеописания (60-е – начало 70-х лет XIX в.).

Эпистолярное наследие С. Воробкевича является одним из основных источников для изучения и познания его биографии, прежде всего раннего периода творческой деятельности, когда происходил процесс формирования его мировоззрения и художественно-эстетической концепции (60-70-е гг. XIX в.).

Ключевые слова: Буковина, Галиция, устное народное творчество, „Галичанин”, „Руслан”, Барвинский Александр, Барвинский Осип, Головацкий Яков, Маковей Осип, Тянячкевич Данило.

Petro Nykonenko. Sidor Vorobkevych's letters as the main sources of his life story (the 60-70-ies of the XIX century).

The epistolary legacy of S. Vorobkevych is one of the main sources for investigating his biography, first and foremost, the early period of his creative activity when he lived through the process of moulding his words outlook and his artistic and aesthetic concept (the 60-70-ies of the XIX century).

Key words: Bukovina, Galychyna, folklore, „Galychanyyn”, „Ruslan”, Barvynskiy Olexandr, Barvynskiy Osyp, Golovatskiy Yakiv, Makovey Osyp, Taniachkevych Danylo.

Листування видатних людей у всі часи використовувалося як цінне джерело достовірних свідчень не лише про особистість авторів листів та їх респондентів, а й про епоху, в яку вони жили і діяли, про осіб, з якими спілкувалися і співпрацювали. Щодо епістолярної спадщини Сидора Воробкевича, то її значення особливо важливе, оскільки переважно з неї довідуємося про найважливіші факти біографії митця, бо задокументованих архівних даних маємо надто мало. Зокрема, відсутні документи, які б проливали світло на походження роду Воробкевичів та його розгалуження, не вивчено архівів Чернівецької консисторії та навчальних закладів, у яких здобував освіту і працював С. Воробкевич. Не кажемо вже про документи офіційних установ і органів управління, які нині можуть зберігатися в зарубіжних архівах – у Відні, Бухаресті та ін.

У неповному обсязі дійшов до нашого часу і особистий архів С. Воробкевича. Зокрема, досі не виявлено тих листів, які він писав до редакції газети „Слово” в 1863-1865 рр., записи буковинського фольклору тощо.

Щодо збереження й публікації епістолярної спадщини С. Воробкевича найбільша заслуга належить Осипу Маковею. Він зібрав, упорядкував і надрукував у львівській щоденній газеті „Руслан” „Матеріали до історії зносин галичан з буковинцями” (березень 1907 р. – жовтень 1908 р.) та „Матеріали до історії Буковинської Русі” (грудень 1908 р. – січень 1909 р.), які майже повністю базуються на листах С. Воробкевича та адресованих йому кореспонденціях. О. Маковею активно сприяв у цьому відомий галицький політичний і громадсько-культурний діяч Олександр Барвінський, що був у товариських взаєминах з буковинським митцем і впродовж майже сорока років з ним листувався.

Праця О. Маковея над збиранням і підготовкою до публікації епістолярію С. Воробкевича розпочалася ще за життя письменника, про що, зокрема, свідчить його лист до Ол. Барвінського від 9 січня 1903 р., в якому він повідомляв: „Так, я й справді рад, що Ви прислали мені листи Воробкевичів [Сидора і Григорія. – П.Н.]. Ось у людей Різдво, а я собі сиджу в хаті, порядкую листи і читаю. Є „забава” на цілі свята, а роботи буде і на рік, як не більше. Всі листи вже упорядковані хронологічно – і ті, що я дістав від Воробкевича; так що написане, особливо, з 60-х рр., читається, як повість. В пізніших роках є прогалини, але се поладнають листи, які ще, певно, найдуться”.

„Багато з сих листів, – продовжував О. Маковей, – довідався, і зозрів у мене намір написати щось таке, як *pendant** до „Буковинської Русі” проф. Стоцького** й історію літературного руху в Буковині, чого у книжці Стоцького немає” [1].

Спочатку планувалося видати листування С. Воробкевича окремим томом, але, головню через фінансові труднощі, справа зволікалася до 1907 р., коли було вирішено публікувати матеріали в „Руслані”.

Інформаційно-тематичний спектр епістолярію С. Воробкевича широкий і багатотемний – від розповідей про обставини і факти повсякденного побуту митця і його родини до масштабних спостережень і узагальнень щодо суспільно-політичних подій і процесів на Буковині, явищ літературно-мистецького життя тощо. Можна окреслити кілька, так би мовити, сегментів цього спектру: листи, що містять інформацію суто автобіографічного змісту; епістолярні матеріали про різні аспекти творчої діяльності С. Воробкевича як письменника, композитора і педагога; листи і фрагменти з них, що стосуються характеристики світоглядних позицій С. Воробкевича (бачення та оцінка ним різних подій і явищ суспільного життя та історичного минулого, літературно-мистецького процесу, культурно-громадського руху в Галичині й на Буковині тощо).

У зв’язку з відсутністю достатнього обсягу документально зафіксованої інформації про родину С. Воробкевича, його дитячі і юнацькі роки, умови навчання та виховання, епістолярні матеріали є, по суті, єдиним джерелом відповідних свідчень. Так, в одному з листів до Ол. Барвінського у 1868 р. С. Воробкевич повідомляв деякі автобіографічні дані з часів дитинства і юності та розповів про свою родину. Зокрема, він писав: „Просив ти мене тобі мою біографію надіслати. То дуже легке діло – скільки слів і готово, бо, бач, проминула моя жизнь, як далі кожного поповича-сиротини. <...> Мої предки зайшли з Литви***, тоді, як од унії утікали до Буковини. Ми називалися „Скульський Млака де Оробко” <...> Дід мій – протопопа Кіцманський і Черемоський – переміняв те Оробко на Воробк... Мав він десь і диплом, котрий з львівського архіву посредством добрих червінчиків дістав; не міг я того в руки дістати, десь там у шпихлярі у Кіцмані міль роз’їла.

Мій батько називався Іван (син кіцманського протопопа); був філософічеським професором і катехитом, і гарнізонпатром у Чернівцях.

Моя матір називалася Єлизавета, дочка протопопа Кимполунги, волоське ім’я Корлацан.

Я родився 5 мая 1836 в Чернівцях – перша дитина в батьків. [Року] 1839 померла моя матір у 24 роки життя, і так я лишився сиротою, не тямлячи мою рідну матір. Року 1845 помер мій батько в 33 роки життя, а я лишився темною сиротою. Через заслуги мого батька мав я у Тересіанум**** до Відня іти, но як сердешний загинув, усе болотом лишилося. У Кіцмані у мого діда-протопопа Михайла і бабки Параскеви прожив я мій молодий вік, они мене по школах провадили, они мені родичами були. Од мої бабки Параскеви научив я ся по-руськи чувствовати.

Всі школи в Чернівцях перебув. Вакаціями посіщав я мої крєвні у горах волоських у Дорні і Пожориті [нині територія Румунії. – П.Н.]” [4, 1907; 26, 27 травня].

Суттєве доповнення до автобіографічних свідчень про свої дитячі і юнацькі роки С. Воробкевич зафіксував у іншому листі (1865): „Виріс я під чужими руками – ба у руських крєвних у Кіцманю, ба у вольських родаків у Ватрі Дорні в гнізді румунщини. Обі мові говорив я. Що мав я один матірний язик, не можу сказати; де ліпше було, де сиротину не гупали і над ним не збиткувалися, там була і мова матірна, хоч мушу признатись, що мою руську бабусю, протопопиху з Кіцманя, вовік не забуду” [4, 1907, 24 березня].

Із листів С. Воробкевича довідуємося і про інші важливі етапи його життєвого шляху: навчання в гімназії та духовній семінарії, священницька служба у віддалених гірських селах Давидени (тепер Сторожинацький район Чернівецької області) і Руській Молдовиці (територія Румунії); здобуття фахової музичної освіти у Віденській консерваторії та робота в Чернівцях викладачем музики і співу; участь в громадсько-культурному житті краю та видавнича діяльність;

* *Pendant* (фр.) – пара, спарені предмети, речі. Тут: студії на ту ж саму тему – про Буковину.

** Мається на увазі нарис С. Смаль-Стоцького „Буковинська Русь. Культурно-історичний образок” (Чернівці, 1897).

*** Маються на увазі українські землі, що входили до складу Литовської держави, а внаслідок Люблінської унії (1569) увійшли до складу Речі Посполитої, де панівною була римо-католицька церква, яка вороже ставилася до православ’я.

**** *Тересіанум* (*Терезіанум*) – елітний навчальний заклад, заснований в 1746 р. у Відні австрійською імператрицею Марією-Терезією, вихованці якого здобували середню загальноосвітню (курс гімназії) та вищу фахову (юридичну) освіту.

взаємини і співпраця з редакціями часописів, театром та чільними діячами громадсько-культурного і літературного руху Буковини й Галичини тощо.

Найбільшу і найціннішу частину епістолярної спадщини С. Воробкевича становить його листування з 60-70-х рр. XIX ст., коли відбувався процес формування його національно-патріотичного світогляду та літературно-мистецьких поглядів і уподобань. Так, у листі до редакції альманаху „Галичанин”, в якому були вперше опубліковані п'ять віршів С. Воробкевича (1863, кн. 1, вип. 2) поет-початківець так висловив своє розуміння специфіки творчого процесу: „Щоб бути поетом, потрібно мати більше, ніж чорнило, перо і папір. Потрібно одягнути в слова первообрази духу і серця з їх первісною правдою, вірністю і теплом, так як їх розум помислив, як їх серце відчуло. А це дається лише окремих, їх імена сяють в душі моїй, як зірниця вечірня” [2].

Піднесеним пафосом були прийняті слова буковинця про українську мову: „Один пололізує милу мову українців, інший пише малоруські вірші, не маючи поняття про еластичність і ритм нашої улюбленої мови. А наша мова така гарна, така багата, така лагідна, така правдива, така гнучка” [Там само].

У тому ж листі С. Воробкевич повідомляв про свої фольклористичні студії. Він писав: „Щоб повністю досягти рівня малоруської народної пісні, я взяв на себе труд вивчити також народну мелодію, що було нелегкою працею. Усі мелодії, які я чув, усе рівно, хто б їх не співав, я переніс на папір. Я спілкувався зі студентами, селянами, жebraками та іншими, робив подорожі в інтересах слов'янської пісні і в такий спосіб вивчав характер малоруських народних мелодій” [Там само].

Порівнюючи власні записи з піснями, надрукованими у фольклорних збірниках Михайла Максимовича, Вацлава Залеського та Жеготи Паулі, С. Воробкевич дійшов важливого для себе висновку щодо ідентичності багатьох зразків українського фольклору, що побутували в різних місцевостях України. „Аж тоді пізнав я – писав він Я. Головацькому 1866 р., – що руська пісня з України, Поділля і Галиції не зважала на Дністер, не зважала на границю, но перелетіла зозулькою сизою, зацвіла калиною червоною і в нашій Буковині, а пісенлюбивий народ буковинський плакав її, як квітку з рідного поля, як дитину рідненьку, і казав: се наша пісня” [3].

А в листі до Данила Тянякевича від 1 березня 1865 р., повідомляючи про фольклорні збірники, які мав у власній бібліотеці, С. Воробкевич наголошував: „... порох не припав їх, сто раз я їх читав, учився і характер нашої народної пісні так серцю присвоїв, що лиш в тім тоні співати знає і борше заміє, як її лишиться” [4, 1907, 25 березня].

Отже, як засвідчував сам С. Воробкевич, пісенна творчість народу визначила зміст і форму багатьох його ліричних поезій, завдяки чому вони, оздоблені його ж музичним супроводом, швидко набували масового побутування, а найкращі фольклоризувалися і стали набутком народно-пісенного репертуару.

У 1865 р. С. Воробкевич налагодив контакти з представниками молоді громади Львівських народовців, зокрема Данилом Тянякевичем та братами Барвінськими – Осипом і Олександром. Зав'язалося листування, яке продовжувалося кілька років і відіграло дуже важливу роль у становленні національного світогляду та художньо-естетичної концепції „буковинського самоука” (так тоді сам себе називав С. Воробкевич), вдосконаленні його письменницької майстерності.

Листування з народовцями і співпраця з їхніми часописами („Нива”, „Русалка”, „Правда”) були тим своєрідним стимулятором, який активізував творчий потенціал С. Воробкевича і спонукав його до літературної праці. У той період (1865-1867 рр.) ним було написано близько 400 творів різних жанрів – ліричних поезій, балад і поем, кілька прозових творів (у тому числі повість „Мість чорногорця”), дві віршовані драми („Іван і Олена” та „Козак-бандурист”).

Ті роки були також періодом активного літературного навчання С. Воробкевича, збагачення знаннями про літературний процес та його учасників, про творчість письменників Наддніпрянської України – І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Марка Вовчка, П. Куліша, О. Стороженка, Д. Мордовця та ін. В одному з тодішніх листів до Д. Тянякевича С. Воробкевич писав: „Прочитавши „Хату” [альманах П. Куліша. – П.Н.] і гарні оповідання Марка Вовчка та виписавши з них много слів, конструкцій солодких, рідних, посилаю їх тобі з щедрою дякою назад, а поезії Т.Шевченка, котрі ти мені даром прислав, скажу в золоті лубки ув'язати і буду моїм онучатам, як дочекаюсь, з тої книжки читати” [4, 1907, 24 березня].

Завдяки львівським друзям С. Воробкевич протягом кількох років активного обміну листами, які часом нагадували справжні літературно-критичні студії, досяг доволі високого рівня поінформованості в питаннях літературної творчості, громадсько-культурного руху в Галичині й Наддніпрянській Україні. Зокрема, ґрунтовною стала обізнаність молодого письменника у сфері

українського літературного процесу, про який він на початку творчого шляху мав доволі поверхове уявлення. Так, у березні 1865 р., в листі до редакції журналу „Нива” він писав: „За посилку Т. Шевченкових поезій благодарю усердно і прошу о більше. Я лиш его „Гайдамаки” і де-щось з „Вечерниць” читав-им, більше з его поезій не достав-им до очей. Не міг би я через вас <...> его „Кобзаря” або щось іншого получитьи? Чую, що „Енеїда” Котляревського прекрасно написана. Сі і другі книжки прошу мені прислати” [4, 1907, 13 березня].

Під кінець же свого перебування в Руській Молдовиці С. Воробкевич, як засвідчують його листи, мав у власній бібліотеці, крім переписаного для нього Д. Тяничкевичем „Кобзаря”, також львівські видання творів Т. Шевченка, повісті Г. Квітки-Основ'яненка та його комедію „Шельменко-денщик”, оповідання Марка Вовка, українські балади та двотомну монографію М. Костомарова „Богдан Хмельницький”, „Хмельничину” та „Досвітки” П. Куліша, повісті О. Стороженка, „Тараса Бульбу” та „Вечори на хуторі поблизу Диканьки” М. Гоголя, „Чайковського” Є. Гребінки, поему Д. Мордовця „Козаки і море”, кілька випусків журналу „Основа” та інше, не кажучи вже про ті книги, які після прочитання повертав, та львівські періодичні видання, які передплачував. В одному з листів до Ол. Барвінського (1867) він констатував, що завдяки літературі й порадам, які він отримував від нього й Осипа, його світогляд значно збагатився: „Я тепер дальше і глибше дивитися можу, як вперед [раніше. – П.Н.]” [4, 1907, 2 червня].

Що ж стосується питань літератури і мистецтва, то в цій сфері С. Воробкевич на ту пору випереджував багатьох своїх сучасників не лише на Буковині, а й у Галичині. Він міг на паритетних засадах вести діалог зі своїми „візаві” на різні теми літературного життя, про мету і специфіку літературної творчості, про окремих письменників тощо. Так, говорячи про завдання літературної критики, С. Воробкевич у листі до Ол. Барвінського писав: „Критик повинен завжди перед очима дві головні регули* мати. Після першої [згідно з першою. – П.Н.] повинен він усі блуди проти психології, етнографії, хронології, географії, природи і д.п. – є то головні блуди – немилосердно викинути і писателя уважним зробити, щоб надалі більше тих стерігся. Друга регула звучала би <...>: ті місця, котрі неясно, не дуже плавно і гладко написані (які, зрештою, не є суттю, головним), не треба зовсім випускати <...>, но треба їх лиш направити або самому авторові до поправки дати. Стиль характеризує автора, і кожний свій стиль має” [4, 1907, 29 липня].

У багатьох його листах містяться цікаві спостереження й лаконічні, але досить влучні й місткі за змістом судження про окремих письменників і їх творчість. Наприклад: „Т. Шевченко нам просвітив дорогу, він нам зірвав з очей густу заслону, він нам показав, що наша мова здібна до відображення найглибших чувств і найвищих гадок” [4, 1907, 26 травня]; „Може проминути кілька століть, заким другий [поет, як Т. Шевченко. – П.Н.] з'явиться, але Куліш у своїй історичній красній поемі „Великі проводи” і в інших творах, і другі подібні поети так заслонено пишуть, що їх наш народ тяжко-тяжко зрозуміти і собі історичний зв'язок розтлумувати [розтлумачити. – П.Н.] може” [4, 1907, 28 березня]; „Стороженко дуже гарно пише, його стиль чародійний, його рефлексії, описи окресності, степу, характерів чудні; особливо мені сподобався опис лісу в повісті „Закоханий чорт”” [4, 1907, 29 липня].

З іншого боку, заглиблюючись у критичний самоаналіз своїх творів та зіставляючи їх з класичними зразками поезії і прози таких видатних майстрів художнього слова, як Т. Шевченко, Г. Квітка-Основ'яненко, Марко Вовчок, П. Куліш, О. Стороженко, Ю. Федькович та ін., молодий автор іноді проймався настроями зневіри у своїх творчих зусиллях та висловлював навіть бажання „розбити свою бандуру і навіки замовкнути”. Від такого наміру друзі всіляко його розраджували та переконували, що без нього осиротіє літературна нива, а справжні патріоти-українці втратять свого сподвижника. На це поет відповів у одному з листів до Ол. Барвінського: „Коли казав, що залишу писати, то я там лиш мислив число наших „ех-поетів” не збільшити. Я видів мої недостатки і тому я то казав, но з тих слів не слідує, що перестану щирим русином-українцем бути. Мене і відтепер кожний поступ, кожне добре діло моїх родимців тішитиме, і я вас, кілька можу, запомагатиму” [4, 1907, 27 травня].

Відчутні зміни щодо творчої активності Воробкевича-письменника відбулися після його переїзду в кінці 1867 р. до Чернівців, де він обійняв посаду викладача музики і співу в духовній семінарії та інших навчальних закладах. Напередодні вибуття до міста С. Воробкевич ділився своїми сумнівами з Ол. Барвінським: „Завтра рано попрощаюся зі своїми горами Карпатами,

* *Регула (лат.)* – правило.

завтра рано відряджуся в дорогу до Чернівців. Дивне створіння той чоловік! Не раз бажав, щоб із сеї дичини-пустині на світ Божий промкнулись, Бог дав, і то стало, а тепер, вір мені, що мені банно і тосчно сю околицю і сії люди опускати, я до їх при звичаївся. Тяжко буде мені спершу в тих Чернівцях, де булочка за крейцар і де гірше фарисейство, ніж тое, котре знаємо зі Св[ятого] писання. Чи я ту штуку удам? Бог знає, але що моє становисько незаздрісливе, то річ безпечна; і у нас то само діється, як у вас, лиш не у тім об'ємі^{*} [4, 1907, 4 жовтня].

Через два тижні після переїзду в листі до того ж адресата С. Воробкевич розчаровано констатував: „Бог зна, як з моїм письменством надалі виглядатиме. Може, твори, котрі я тобі з Руської Молдовиці прислав, до моїх останніх належати будуть. <... > Тут, братіку, зле, тут самі вороги нашого прямування” [4, 1907, 7 жовтня].

А в лютому 1868 р. в листі до Осипа Барвінського він так писав про себе: „Загально тобі скажу, що мені тут не дуже до смаку; не раз, читаючи мою поезію „На чужині”, я нищечком собі заплачу. Но що діяти, братіку! Від днини до ночі працюю без спочинку, щоб поле, котре облогом лежало, хоч трохи обробити і, хвала Богу, зачате діло почало хорошо розвиватись. Тут тоска і туга мене наче обступили; банно мені, братечку, за моїми горами, лісами, ріками; банно мені за тою країною, де горді вірли літають, де буйні вітри віють, де ліси гудуть і ріки шумлять і де душа моя з ними літала, гуляла, бриніла. Тут наче і муза мене відреклась, наче пенати мене покинули; було, днина не минула, щоб я у мою книжечку якусь думочку не написав, а тепер, Бог свідок, хоч вже тут два місяці пробуваю, і одно слівце не помандрувало із серця у книжечку” [4, 1907, 14 листопада].

Причиною такого душевного стану С. Воробкевича були різні обставини: родинно-побутові негаразди, надмірна завантаженість педагогічною працею, а що найголовніше – несприятлива для літературної творчості атмосфера в середовищі вороже налаштованого щодо української мови та народної культури консервативного духовенства і зденационалізованого чиновництва.

Саме тоді до С. Воробкевича звернувся з віршованим посланням („До Данила Млаки”) Юрій Федькович, закликаючи його продовжити розпочату працю на терені духовного відродження рідного краю:

Світи, батьку, світи світло,
Бо я вже не вспію!
Світи правду, світи віру,
Любов і надію
По тій нашій Буковині –
Най люди побачать [5, 169].

Прочитавши вірш Ю. Федьковича, що був надрукований у журналі „Правда” (1868, ч. 14), С. Воробкевич у листі до Ол. Барвінського висловив свою втіху і, водночас, шкодування: „Нашому Городенчукові дякую сердечно за посвященіє; тішить то мене дуже, но вже не так, як колись то було б мене втішило” [4, 1907, 13 листопада]. Пройде ще кілька років, допоки С. Воробкевич знову активізує свою літературну творчість, переважно в інших жанрах – прозі та драматургії. Але художні твори і особливо листи, написані ним у початковий період літературної діяльності, мають значну вартість як джерело пізнання особистості митця, соціально-історичних умов та суспільного середовища, в яких відбувався процес формування його світогляду та письменницького таланту.

Література

1. Лист Осипа Маковея до Олександра Барвінського. 9 січня 1909 р. [Автограф] // Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. – Ф. 11 (Барвінських). – Од. зб. 118.
2. Лист Сидора Воробкевича до редакції літературного збірника „Галичанин”. Червень 1863 р. [Автограф, нім. мовою] // Там само. – Ф. 2 (Народного дому). – Од. зб. 318.
3. Лист Сидора Воробкевича до Якова Головацького. Б/д, 1866 р. [Автограф] // Там само. – Ф. 3 (Я. Головацького), од. зб. 67.
4. Матеріали до історії зносин галичан з буковинцями // „Руслан” (1907-1908 рр.). У тексті вказано рік і дату публікації.
5. Федькович Юрій. Твори : в 2-х т. – Т. 1. – К., Дніпро, 1989. – 463 с.

* Ідеться про суперечності у взаєминах між прихильниками народництва і москвофільства в середовищі української інтелігенції.